

Univerzitet Alfa, Fakultet za menadžment, Novi Sad

UDK 305-055.2
316.662-055.2

ELEMENTI SOCIOKULTURNE KONSTRUKCIJE ŽENSTVA

Sažetak: *Kulturne, socijalne, političke, pravne, etičke i druge vrednosne norme su veoma podložne promenama u sociokulturnom okruženju. Ove transformacije su najvidljivije u kulturnim obrascima, književnosti, medijima i obrazovanju. Mediji i obrazovanje, prema našem mišljenju, igraju najvažniju ulogu u stvaranju svih konstrukata, pa i konstrukta ženstva, jer oni, prateći dominantan sociokulturni kontekst, stvaraju prepoznatljiv sociokulturni konstrukt. Cilj ovog rada je da ukaže na značaj medija i obrazovanja u formiranju konstrukta ženstva, kao i da pokaže da su sve manje prepreke u kulturi društva da se žena pojavi kao subjekat stvaralačke delatnosti u svim vidovima, pa i kulturnom.*

Ključne reči: *ženstvo, sociokulturni konstrukt, medijska pismenost, rodne uloge, socijalizacija, sistem vrednosti*

Uvod¹

„Žene se ne rađaju, žene postaju“

Simon de Bovoar

Na osnovu teorije *socijalne konstrukcije*, često prisutne u savremenoj naučnoj praksi, individua u procesu socijalizacije, koja traje čitav život, prihvata društveno konstruisane obrasce ponašanja, verovanja, bazične pretpostavke i sistem vrednosti. Potvrdu ove teorije nalazimo u radu „Socijalno konstruisanje realnosti“ američkih sociologa Bergera i Lukmana.² Osnova teorije socijalnog konstruisanja realnosti, pa i socijalne konstrukcije

---

1 U radu se saopštavaju rezultati istraživanja na projektu “Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene” (Projekat br. 47020) koji se realizuje uz finansijsku podršku Ministarstva za nauku, tehnološki razvoj i obrazovanje Republike Srbije.

2 Berger P.L., Luckmann T., *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, 1966.

---

polu kao njenog segmenta, počiva na činjenici da individua usvaja kulturne obrasce u procesu socijalizacije“.

Ne postoje univerzalne rodne uloge muškaraca i žena. Margaret Mid je u svojim istraživanjima utvrdila da, bez obzira na to što u svakoj kulturi, u nekoj meri, postoji podela na muške i ženske uloge, njihov karakter nije svojstven jednom rodu, nego se javlja kao jedna od varijanti ljudskog karaktera uopšte. U svom radu „Rod i temperament“, Margaret Mid ruši uverenje o tome da su žene i muškarci po svojoj prirodi sazdana za igranje određenih uloga. Rodne uloge usklađene su sa kulturnim i socijalnim osobenostima, a ne sa „prirodnim poretkom stvari“.³ Na istom fonu je i nemački istraživač-etnograf Plos u svom radu „Žena“.

Prilikom razmatranja ženstva kao sociokulturnog konstrukta mora se uzeti u obzir mnoštvo komponenata, od biološke polne diferencijacije, rodnog identiteta, rodnih ideala, seksualne uloge... Svaka od ovih komponenata, analizirana sa pečatom određenog istorijskog perioda, utiče na formiranje socijalnih atributa ženstva.

Potragom za smislom ženstva bave se različite naučne oblasti među kojima su filozofija, psihologija, kulturologija, sociologija, književna teorija, teorija i istorija umetnosti.

Predstavljanje ženstva u istoriji i kulturi može se posmatrati sa različitih aspekata: sa aspekta istorijskog i kulturnog razvoja društva, sa aspekta određene uloge u porodici – majka, žena, ćerka, sestra...; sa aspekta određene uloge u društvu – domaćica, radnica, rukovodilac, biznismen...; sa aspekta pripadnosti određenoj klasi – plemkinja, zemljoradnica, pripadnica srednje klase, preduzetnica; sa psihološkog aspekta – tradicionalna, moderna, fatalna, herojna; sa aspekta umetničko-estetskog predstavljanja žene kao objekta stvaralačkog izraza u književnosti, slikarstvu, skulpturi (muza, inspiracija); sa moralnog i etičkog aspekta na nivou simbolike i semantike – Vavilonska bludnica, Eva, velika grešnica, sveta Marija Magdalena, Devica Marija, Velika pravednica, Velika majka; sa filozofsko-simboličkog aspekta: Sofija – premudrost božja, majka domovina, majka Zemlja (planeta).

Svaki od ovih aspekata može biti predmet jednog posebnog naučnog razmatranja. U procesu socijalizacije, svi navedeni aspekti komplementarni i uzajamno povezani, utiču na stvaranje sociokulturnog konstrukta ženstva, kao i na usvajanje određenih bazičnih pretpostavki, normi ponašanja, sistema verovanja i vrednosti pojedinca u određenoj društvenoj zajednici.

---

³ Mead M., *Spol i temperament u tri primitivna društva*. Naprijed. Zagreb, 1968. s. 87.

Formiranje konstrukta ženstva razvijalo se istovremeno sa razvojem kulture, u kojoj žena sebe više ne doživljava samo kao objekat izražen kroz određene slike i tipizaciju karaktera, nego kao punopravni subjekat, sposoban da kaže nešto novo i pojavi se kao novi subjekat stvaralačke delatnosti u njenim različitim vidovima.

U ovom radu bavićemo se samo nekim od elemenata sociokulturne konstrukcije ženstva koji nam se čine važnim za tranziciona društva kao što je naše – uticajem kulture upotrebe jezika, medija, obrazovanjem, ekonomskim i političkim faktorima. Deklarativno prihvatanje savremenih vrednosti o ravnopravnosti polova nije dovoljno za suštinsku promenu društvenog odnosa prema ženstvu. O tome govori ne samo savremena društvena praksa, nego i brojna inostrana i ne toliko brojna istraživanja u Srbiji, na čije se rezultate delom oslanjamo.

Percepcija ženstva – domaća i strana iskustva

U savremenom i veoma dinamičnom sociokulturnom okruženju, pod uticajem promena kulturnih, socijalnih, političkih, pravnih, etičkih, kao i niza različitih normi, mnogi, na prvi pogled arhetipski, pojmovi podležu značajnoj transformaciji. Među njima je i koncept ženstva,⁴ iako su, u Srbiji, sve društveno-ekonomske reforme ostavljale ženske interese i ženska pitanja na margini.

Uverenje prema kojem polne razlike nisu zadate i zagarantovane po prirodi stvari danas se može smatrati aksiomom. Ove razlike se ovaploćuju u samom čoveku, menjaju se i formiraju zajedno sa kulturom u procesu socijalizacije – one zapravo jesu kulturni i socijalni konstrukt. Antropolozi, etnografi, istoričari, sociolozi i drugi istraživači ne tvrde bez razloga da biološki pol ne može biti osnova za objašnjenje žestoke socijalne diferencijacije. U obzir se moraju uzeti različite socijalne uloge dodeljene na osnovu pola u različitim društvima i kulturama (Mid (Mead), Berger (Berger), Lukman (Luckmann), Kelner (Kelner) i dr.).⁵ Socijalni model žene i muškarca, ženstvenosti i muževnosti konstruiše društvo i na taj način određuje njihovu ulogu u društvu i njegovim institucijama. Ženstvenost, kao i muževnost, nije

---

4 Prema Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika Matice srpske i Matice hrvatske: *ženstvo* 2. zb. žene, ženski svet.

5 Mead M., *Spol i temperament u tri primitivna društva*. Zagreb, 1968. Naprijed. (Njeni nalazi o kulturalnom poreklu ličnosti, standardima podizanja dece i polnim ulogama, imali su veliki uticaj na razvojne i socijalne psihologe, a od velikog značaja su i za našu temu.); Berger, P.L., Luckmann, T., *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, 1966, NY: Doubleday; Berger, P.L., Kelner, H. Sociologija u novom ključu. Niš 1991.

biološka činjenica nego kulturno-bazična pretpostavka, uverenje individua koje organizuju socijalnu praksu na ovaj ili onaj (ženski ili muški) način. Bolen (Bolen)⁶ navodi da se upravo onda kada radimo nešto samo zato što se to od nas očekuje, jer na taj način zadovoljavamo drugoga ili se plašimo nekoga, udaljavamo od istinskog života. „Ako nastavimo da igramo dobro poznatu ulogu, cena koju ćemo platiti biće sve veća otuđenost od kolektivnog nesvesnog, koje ne samo da nas hrani već nam dopušta i mogućnost da zalutamo.“⁷ Kod Lernerove srećemo slično: „U pozadini pasivno-zavisničkog ponašanja mnogih žena leži nesvesni motiv da se podrži i zaštititi druga osoba, i uverenje da treba ostati na poziciji relativno slabijeg partnera da bi najvažniji odnosi uopšte opstali. Čak i intelektualno emancipovane žene nesvesno osećaju krivicu i strah da bi mogle da povrede druge, naročito muškarce, ako bi do kraja ispoljile svoju sposobnost nezavisnog mišljenja i delanja. U stvarnosti, žene koje pokušavaju jasnije da definišu svoje životne zahteve, neretko bivaju optužene kako žele da ponize muškarca, povrede decu ili su na neki način destruktivne prema svojoj okolini“⁸ (Harriet Lerner, *Women in Therapy*, 162)

Jesu li sintagme „jači pol“ i „snažna (jaka) žena“ zakonitost ili osobenost vremena koje utiče na samoizražavanje određene uloge? Na ovo pitanje nije moguće pružiti jednostavan odgovor. Brojni su faktori koji utiču na formu samoprezentacije i samo-realizacije žene, aktualizujući ova ili ona svojstva ženstva, a svako od njih ima socijalno konstruisano značenje. Značenja se konstruišu kroz razne institucionalne kanale: medije, porodicu, religiju, naciju, etnos, politiku, državu, umetnost i sl.

Analizirajući ženstvo kao filozofsku kategoriju, pronalazimo mnoštvo najrazličitijih socijalno-simboličkih, religioznih, svakodnevno-životnih objašnjenja. Nemačka istraživačica Imendorfer primećuje da „ova kategorija, povezana sa raznim aspektima evolucije društva, njegovog mentaliteta, kao i njen antonim muževnost, odražava ne samo sistem vrednosti određenog društva, nego i stepen njegovog razvoja i demokratizacije. Čak i najprimitivnije predstave o ženstvu odražavaju kompleksnost ideje o ulozi žene u društvu i o njenim pravima i obavezama shodno socijalnom imperativu same kategorije.“⁸

Na najnižem saznavnom nivou, ženstvenost je povezana sa ženom kao biološkim bićem, fizički slabijim u poređenju sa

---

6 Bolen K., *Construction of Mothering In Exploring Gender through Archaeology* ed. Classen, Prehistory Press, Madison, 1992. str. 49-63.

7 Mardok M., *Moć žene*, Beograd, 2004, Babun, str. 109

8 Kardapoltseva V.N., *Femininity as a social and cultural phenomenon*, *Vestnik RUDN, serija Sociologia*, No. 8, Moskva, 2005. str. 63.

muškarcem. U skladu sa ovim saznanjem, u mnogim kulturama ženama je dodeljena uloga pratilje koja ispunjava želje muškarca i povinuje se njegovoj volji.

Centralno mesto u teorijskom osmišljavanju roda zauzima njegovo razmatranje kao socijalno-kulturne kategorije. Rod – to je forma izražavanja ženstva i to onog dela koji čini sadržaj tog socijalnog konstrukta. Ideologija, politika, religija, umetnost, kao i književnost jesu instrumenti pomoću kojih se formira pojam ženstva. Književnost ima jednu od najvećih mogućnosti u procesu sociokulturnog konstrukta ženstva. Međutim, „činjenica je da književni kanon još uvek žensko stvaralaštvo tretira kao informativni dodatak a ne kao svoj konstitutivni deo. Slike ženske posebnosti i dalje se svode na nametnuti ideal kreativnosti koja je svedena na refleksije kanonskog umesto na originalni doprinos. Iako postmoderno doba relativizuje kanon kao spisak remek-dela, iako relativizuje kanon kao *dogovor*; kao sporazum o vrednostima i načinima vrednovanja, i dalje su fleksibilnost, pregovaranje, pluralizam i višeglasje daleko od toga da budu ravnopravni konstitutivni principi istorije književnosti“, navodi Vladislava Gordić Petković.⁹

Kao ilustraciju naše tvrdnje navodimo NIN-ovu,¹⁰ književnu nagradu, koja je jedna od najprestižnijih književnih nagrada u nas i koja se dodeljuje od 1954. godine. Nagrada je do sada svega pet puta dodeljena ženama piscima: Dubravki Ugrešić 1988. godine, Svetlani Velmar Janković 1995. godine, Grozdani Olujić 2009. i Gordani Ćirjanić 2010. godine.

Navedena činjenica ukazuje da je teza V. Gordić Petković više nego aktuelna i na srpskoj književnoj sceni: „Ženski kanon je, u poređenju sa dominantnom književnom tradicijom, ipak još uvek sveden na ograničeno, kontrolisano prisustvo. Ti uski okviri ukazuju da žensku književnu tradiciju i dalje presudno obeležava topos marginalnosti, da je i dalje prati teza o potisnutom i potlačenom ženskom identitetu koji nalazi puteve i mogućnosti da se iskaže, uprkos potiskivanju i pritiscima. Otud je od vitalne važnosti teorijsko osmišljavanje književne prakse: stvaranje ženske književne tradicije i ženske književne

---

9 Gordić Petković V., Ginokritičko otkrivanje ženske književne tradicije u okvirima američkog kanona, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knjiga XXXV-2, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2010. str. 50/51.

10 NIN-ova nagrada je književna nagrada kritike za najbolji roman godine, dodeljuje je NIN. NIN-ova nagrada prvi put je dodeljena 1954. godine, a dobio ju je Dobrica Ćosić za roman “Koreni”. Tokom proteklih više od pola veka dodeljivana je piscima sa prostora cele bivše Jugoslavije. Njen trostruki laureat bio je samo Oskar Davičo, dok su dvostruki bili Dobrica Ćosić i Živojin Pavlović. Davičo je i jedini laureat NIN-ove nagrade dve godine uzastopno (1963. i 1964).

istorije nakon što su žene vekovima bile skrivene i pritajene, mistifikovane i marginalizovane¹¹

Uticao medija na sociokulturni konstrukt ženstva

„Mediji su odigrali ogromnu ulogu u određivanju subjekta (pojedince) naročito u drugoj polovini XX veka.“¹²

Masovni mediji predstavljaju jedan od najvažnijih činilaca savremenog društva. Zbog svoje nezaobilazne informativne, komunikativne i simboličke funkcije, oni su ključni posrednici u prenošenju vrednosnih sistema. Prvenstveno nastali iz potrebe da povežu javnu i privatnu sferu, mediji su prenosili i reflektovali stavove, želje, strahove i dominantne vrednosti javnog mnjenja – bilo u celini, bilo njegovih delova (INDOK). Pod uticajem masovne kulture pojedinac izgrađuje i menja svoj identitet.

Kvantitet prisustva, tj odsustva, žena u sadržajima javnih glasila govori o stepenu značaja koji im se javno poklanja, a problemi i teme obrađene u njima više govore o komercijalnom usmerenju medija nego o želji da se otvoreno i bez predrasuda iniciraju praktične društvene promene. Sve veće tržišno usmerenje medija, umesto društveno angažovanog, za posledicu ima tretiranje žene kao potrošača ili kao objekat koji bi trebalo da privuče druge potrošače (a slično je i sa ostalim komercijalno interesantnim kategorijama stanovništva). Iako u drugim oblastima ide u korak sa savremenim (urbanim) načinom života, dnevna i nedeljna štampa u odslikavanju života žena ostaje zaglibljena u starim društvenim stereotipima (INDOK).

„Novokomponovani kulturni model, sa svojim specifičnim vrednostima repozenta masovne kulture (aktuelnost, spektakl, površnost, kič) odlično je prihvatio aktuelnu političku situaciju koristeći je za sopstvene svrhe – za razliku od ostalih vidova umetnosti koji imaju svoj umetnički stav i na sebi svojstven način komentarišu društvena zbivanja, novokomponovani model to čini prihvatajući u potpunosti aktuelne društvene vrednosti i aktuelnu političku situaciju – a ta veza je još vidljivija u kriznim situacijama – u potpunosti ogledalo političke situacije i društvenih vrednosti nastalih kao posledica te politike, ovaj model radi na njenom što širem prihvatanju.“¹³

---

11 Gordić Petković V., Ginokritičko otkrivanje ženske književne tradicije u okvirima američkog kanona, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knjiga XXXV-2, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2010. str. 51.

12 Ćuk T., Od kreiranja identiteta do stvaranja zvezda, *Kultura* br. 102, str. 50

13 Andelić A., Socijalnopsihološke osnove idolatrije, *Kultura*, br. 102, str. 41-49

Ipak, regulativna funkcija medija fleksibilnija je, otvorenija i sposobnija za „fina” podešavanja, od one koju imaju npr. zakonodavni organi i pravni sistem države. Ta funkcija, međutim, podrazumeva i ograničenja: mediji ne mogu da presuđuju niti da posreduju u odlučivanju o spornim pitanjima, zatim ne mogu da pružaju neposredne ciljeve zajednici kao što to čini politika, niti mogu da zastupaju vrednosti kao što to mogu umetnost ili religija.¹⁴

Slobodni i nezavisni mediji, ne samo da bi, kao glas naroda, trebalo da kontrolišu politiku, nego bi trebalo i da utiču na izbor dnevnih političkih i društvenih tema, da otvaraju javne debate i da budu tribina na kojoj se sučeljavaju različita mišljenja i stavovi. Na taj način bi doprinosili participaciji što većeg dela javnosti u izgradnji svih parikularnih mišljenja, bazičnih pretpostavki, verovanja i sistema vrednosti, koji vode ka konsenzualnom donošenju kompetentnih odluka i, na kraju, društveno odgovornih akcija. Centralna društvena uloga medija, danas možda i više nego ranije, jeste osvajanje ljudskih sloboda i prava, odnosno borba za ravnopravnost i demokratiju. Taj cilj nije moguće ostvariti ukoliko se mediji rukovode isključivo tržišnim principima zanemarujući svoje unutrašnje etičke principe, društvenu odgovornost i emancipatorsku ulogu. „Politička pozadina produkcije i promocije novokomponovane industrije zabave je očigledna, pre svega u kulturnoj politici koja u prvi plan ističe vrednosti koje ovaj kulturni model predstavlja.“¹⁵

Kao važan posrednik sociokulturne komunikacije i društvenih vrednosti, mediji su nezaobilazan činilac formiranja sociokulturnih obrazaca i sociokulturne konstrukcije ženstva. Ako mediji predstavljaju sponu između privatnog i javnog i „prozor u svet”, onda se na osnovu prisustva ili odsustva određenih sadržaja, grupa, ili tema u medijima, može steći slika o vladajućim stavovima u aktuelnim društvenim kontekstima.

Prema mišljenju Snježane Milivojević, vladajuće predstave o ženama u mnogome zavise od medijskog reprezentovanja. Medijski tekstovi jesu odraz određene kulture, i upućuju na postojeće dominantne politike.¹⁶ Mediji se, prema tome, mogu doživeti kao (socijalne) rodne tehnologije, smatra Liesbet van Zoonen.¹⁷

---

14 Vasiljević L., Dan kada privatno postaje javno, Analiza praćenja 8. marta kroz dnevnu štampu i nedeljnike u periodu od 1998-2007. *NUNS Priručnik za medije*, Beograd, 2007.

15 Andelić A., Socijalnopsihološke osnove idolatrije, *Kultura*, br. 102, str. 41-49

16 Milivojević S., *Žene i mediji – strategije isključivanja*, Genero, Beograd 2004.

17 Van Zoonen L., A ‘New’ Paradigm?, in: *McQuail, Denis (ed.), McQuail’s Reader in Mass Communication Theory*, SAGE Publications, 2002, str. 57

U prilog tome govore i istraživanja koja su u fokusu imala zastupljenost i sliku žena u medijima. Istraživanje koje je 2007. godine sprovedla kandidatkinja Snežana Milanović za potrebe svog diplomskog rada, „Vidljivost žena u dnevnoj štampi“, pod rukovodstvom mentorke mr Ljiljane Lj. Bulatović, urađeno je na pet najtiražnijih dnevnih novina u Srbiji (Politika, Danas, Blic, Dnevnik i Kurir). Metod analize sadržaja primenjen je na novinske tekstove u rubrikama: politika, društvo, ekonomija, kultura, zabava i svet šou biznisa, a monitoring je trajao petnaest dana. Rezultati tog istraživanja pokazali su dominantnu vidljivost muškaraca. Analiza tekstova u kojima je tema bila žena pokazala je da u njima ima diskriminacije, seksizma i stereotipa iako je bilo i onih tekstova u kojima se argumentima i analitičkim pristupom osvetljavaju problemi neravnopravnosti polova i prevazilaze stereotipi. U isto vreme urađena je i anketa kojom su ispitivani stavovi javnosti o vidljivosti žena u štampanim medijima. Tom prilikom zabeležene su i ocene ispitanika da se takvom vrstom medijskih tekstova „traži dlaka u jajetu“, da se „kvare dobri odnosi među polovima“, „da se bespotrebno komplikuju stvari“ i da „žene žele i više od onog što im pripada“. Analiza je pokazala da se, i kada je u pitanju upotreba jezika u medijima, nalazimo u prelaznom periodu. Rodno senzitivnih odrednica u našem jeziku ima sve više, međutim, osim pukih preporuka, ne postoje jasno propisana pravila za njihovu upotrebu. Neke novinske kuće imaju sopstvene kodekse za ovaj jezički „problem“ – što je, ipak, stvar napretka.

Drugi primer je istraživanje „Slika žene u medijima« (sprovedla prof. Dubravka Valić Nedeljković) koje pokazuje da, iako se na prvi pogled čini da su žene u medijima zastupljene, njihova uloga se uglavnom svodi na ulogu seksualnog objekta, žrtve, anketirane građanke, supruge ili majke (istraživanje prikazano na Tribini u okviru »Dijaloga u Radio kafeu«). Analizom novinskih tekstova u dnevnim listovima »Politika«, »Blic« i »Glas javnosti« pokazalo se da su žene čak u 90 odsto slučajeva prikazane u negativnoj ulozi. Ovo istraživanje pokazuje i da novinari često diskriminišu žene na taj način što se kao stručni sagovornici u preko 80 odsto slučajeva biraju muškarci. Iako novinarstvo važi za profesiju u kojoj radi više žena, na više uredničke i direktorske pozicije u medijima stižu uglavnom – muškarci. To ima veze sa time da žene često odustaju od zahtevnijih radnih mesta zbog porodice, pokazuje navedeno istraživanje. Posebno je zanimljiv način na koji se posmatraju žene u politici. Dubravka Valić Nedeljković je u ovom istraživanju došla do zaključka da su sve stranke 2008. ispoštovale zahtev da na izbornim listama bude minimalno 30 odsto žena. Nažalost, nijedna od tih žena nije zaista učestvovala u kampanjama, a u izbornim spotovima su uglavnom imale „dekorativnu“ ulogu. „U izbornim spotovima,

žene nikad ne pričaju o planovima, programu, ciljevima – one govore o miru ili o ljubavi. Kada su u pitanju relevantne teme, umesto njih govorili su muškarci, lideri stranaka”.

Posmatrano iz gore opisanog konteksta, u odnosu na dnevnu štampu tzv. magazini za žene jesu načinili veliki korak u procesu emancipacije žene i u borbi protiv polne diskriminacije. Međutim, u isto vreme su utemeljili i jedan bajkovit, površan, nerealan životni stil – namenjen ženama. Istraživanja koja je sprovedla mr Ljiljana Lj. Bulatović 2009. i 2010. godine, sa svojim studentima (Davidom Firanji i Tamarom Opačić) „Magazini kao kreatori položaja žene u društvu“ i „Uvodnici u magazinima za žene“, pokazuju upravo gore opisani trend. Istraživanjem je obuhvaćeno 18 magazina namenjenih ženama koji izlaze u Srbiji (domaća i licencna izdanja). Za potrebe istraživanja konstruisane su odgovarajuće Kodne liste. Analiza dobijenih rezultata nedvosmisleno pokazuje da su dominantna tri modela predstave o ženama: žena objekat (žensko telo u prvom planu), žena kupoholičarka, žena super žena (majka, porodično, poslovno i društveno potpuno ostvarena). U svakom od navedenih modela, pokazuju istraživanja, ženi je dodeljena uloga koja je u realnom životu izuzetak. Kada imamo u vidu da su medijski tekstovi u isto vreme i govor jedne kulture, onda modeli o kojima govorimo ilustruju postojanje dominantne politike predstavljanja koja je u skladu i sa dominantnim kulturnim obrascem. A kultura medija, pri tom, „brka demokratiju sa konsenzusom što, u strahu da neće uspeti da se dopadne, predstavlja kao brigu da udovolji svima“.

Da mediji veoma mnogo učestvuju u konstrukciji društvenih uloga polova i njihovih odnosa, napomenuli smo više puta, a na istom fonu je i Dragana Cvetković,¹⁸ koja se temom rodne ravnopravnosti na nacionalnim televizijama kod nas bavila u svom radu „Vest je muškog roda – Etički aspekti rodne ravnopravnosti u informativnom programu nacionalnih televizija u Srbiji“. Autorka je došla do poražavajućih zaključaka o dominaciji muškaraca u ovim programima i njihovoj presudnoj ulozi u svim oblastima života. Analizirajući, kvalitativno i kvantitativno, teme koje se bave ženama, rodno senzitivni jezik i sl. autorka je došla do zaključka da analizirane TV emisije pokazuju nedostatak etičnosti, kod rodno ravnopravnog izveštavanja.

Elektronski mediji, ne samo što se veoma malo bave „žen-
skim temama“, nego, moglo bi se reći, i onda kada se ba-
ve, rade to na veoma stereotipan način. „Stereotipi služe

---

¹⁸ Cvetković D., Vest je muškog roda – Etički aspekti rodne ravnopravnosti u informativnom programu nacionalnih televizija u Srbiji, *Kultura*, br. 128, Beograd, 2010.

kao opravdanje za vladajuće pozicije“, napominje Maja Ćirić u svom radu „Stereotipi u srpskim TV reklamama“ i zaključuje da su, za razliku od žena, muškarci prikazani realno, te da se na taj način ruši perspektiva „funkcionalne porodice u disfunkcionalnom društvenom ambijentu koji je deo dominantne ideologije“. ¹⁹

Ovakva slika žena u medijima rezultat je društvenog obrasca i opšte društvene klime. Sliku je moguće promeniti balansiranjem fokusiranjem na ovakve teme, senzibilisanjem javnosti za teme koje se tiču rodne ravnopravnosti, a jedna od nazgled sitnih, a važnih stvari u tom procesu jeste upotreba rodno ravnopravnog jezika.

Tema rodne ravnopravnosti veoma je malo zastupljena u medijima u Srbiji, pokazuju rezultati monitoringa medija koji je realizovao Ženski informaciono-dokumentacioni centar (INDOK) iz Beograda, u saradnji sa partnerima. Njihovo istraživanje je pokazalo da je u medijima prisutan veoma mali procenat vesti posvećenih ženama. Taj procenat nikada ne prelazi 15 odsto, osim u situacijama kada se održavaju izbori ili kada se obeležava Međunarodni dan žena, 8. mart.²⁰ U medijima se najviše pojavljuju žene koje su slavne ličnosti, među kojima najviše sportistkinje. Prema rezultatima ovog monitoringa, žene su najprisutnije u rubrikama kulture, crne hronike i zabave. U crnoj hronici žene su mahom prisutne kao žrtve nasilja, a gotovo ih uopšte nema u rubrikama politike, ekonomije, zdravstva ili obrazovanja.

Ovde je važno da naglasimo da je, osim kvantitativnog prebrojavanja prisustva ili odsustva određenih sadržaja ili društvenih grupa u medijima, veoma važno utvrditi značenje i smisao medijskih poruka. Značenja bilo kojeg, pa i ženskog diskursa javljaju se kroz interakciju grupa i društvenih struktura koje su društveno i istorijski locirane. Diskurs je veoma konkretan u proizvodnji društvene stvarnosti i prakse. Stoga bi društvene nauke trebalo sistematski da koriste diskurs analizu kako bi istražile medijske sadržaje, pronašle dokaze njihovog značenja i smisla, kao i načine na koji se taj smisao i značenja prevode

---

¹⁹ Ćirić M., Dragičević Šešić, Uvodnik, *Kultura*, br. 128, Beograd, 2010.

²⁰ Izveštaj o stanju medija po pitanju rodne ravnopravnosti, koji se sastoji iz podataka prikupljenih na osnovu monitoringa štampanih i elektronskih medija u sedam gradova u Srbiji. Monitoring su izvršile volonterke Ženskog INDOK centra, kao i članice još sedam ženskih NVO širom Srbije. Period monitoringa štampanih i elektronskih medija obuhvatao je period 10–17. novembra 2008. Podaci prikupljeni na ovaj način predstavljaju prvi pokušaj kompiliranja monitoringa u lokalnoj zajednici i u Beogradu, u cilju sklapanja celovite slike o situaciji u medijima kada je u pitanju slika žene, način predstavljanja žena, kao i stepen njihovog uključivanja u javnu sferu (i isključivanja iz nje). Kompletan izveštaj može se preuzeti sa linka: <http://www.zindokcentar.org/pdf/rrmedijilokal08.pdf>

u društvenu realnost. U konceptu medijskih i komunikacionih istraživačkih sistema, naročito domaćih, ovakav pristup istraživanju medija i medijskih poruka gotovo da i ne postoji. Najčešće se kvantitativno istražuje gledanost, slušanost i čitanost medija, veoma se retko istražuje sam sadržaj medijskih poruka (uglavnom sa aspekta utvrđivanja činjenica i redosleda radnji), a njihovim značenjem se, na žalost, sistemski i sistematski ne bavi gotovo niko. Umesto pozitivističkog utvrđivanja istinitosti emitovanja medijskih poruka, za komunikaciono-teorijsku analizu, mnogo je zanimljivije sagledati kako kauzalnost i kontekstualnost, koje stoje iza logike proizvodnje medijskih poruka, bivaju konstruisane.²¹

Uticaj obrazovanja na sociokulturni konstrukt ženstva

Obrazovanje uključuje učenje određenih veština ili generalnog znanja, dobrog rezonovanja i mudrosti. Jedan od ciljeva obrazovanja je i transfer društvenih vrednosti radi produžetka i razvoja kulture. Obrazovanje ima značajnu funkciju u svakom društvu. Zbog važnosti obrazovanja, svaka vlast želi da odredi njegovu koncepciju i sadržinu, kako bi, preko tog najsnažnijeg instrumenta društvene percepcije i oblika socijalizacije, pojedinci prihvatili vrednosti i norme sistema. Kroz obrazovni sistem razvijaju se i osećanja za sopstvenu kulturu, poštovanje principa i solidarnost. Preko školovanja se oblikuje svest i gledište pojedinca, kada su u pitanju procesi u društvu i sistem vlasti. Svi obrazovni sistemi su utemeljeni na istoriji znanja i istoriji društva. Putem sistema obrazovanja snažno se menjaju struktura društva, porodice i profesije. Prema mišljenju Talkota Parsonsa (Talcott Parsons),²² škola je most između porodice i društva kao celine. Škola priprema dete za njegovu ulogu. Obrazovanje je u stvari izraz društvenog sistema. Ono danas znači jednakost šansi što otvara mogućnost menjanja položaja koje pojedinci stiču rođenjem ili nasleđstvom. Ono je osnova emancipacije čovjeka, veoma funkcionalan instrument preko koga se ostvaruje

---

21 Bulatović G., Bulatović Lj., Koncept kontekstualnosti medijskog sadržaja kao doprinos efektivnosti medijskog istraživačkog sistema, *Zbornik radova TKR*, Palić, 2009.

22 Talkot Parsons (1902-1979) je bio američki sociolog i predavač na univerzitetu Harvard. Razvio je opštu teoriju za studije društva pod imenom teorija akcije, zasnovanu na metodološkim principima voluntarizma i epistemološkom principu analitičkog realizma. Teorija je za cilj imala da ustanovi ravnotežu između dve glavne metodološke tradicije utilitarističko-pozitivističke i hermeneutičko-idealističke. To je za njega bio voluntarizam. Osim teorije društva, Parsons je predstavio i teoriju društvenog razvoja sa konkretnim opisima toka društvene istorije. Pisao je dosta o radu Emila Dirkema i Vilfreda Pareta.

identitet pojedinca.²³ Iako se znanje individualno stiče, ono je postalo bogatstvo svih pripadnika zajednice. To je skoro jedina individualna osobenost koja u praksi postaje zajednička vrednost i korist cele zajednice. Stoga smatramo da obrazovanje veoma snažno utiče na sociokulturni konstrukt ženstva. „Budući da su učionice mikrokosmos društva, koje podjednako odražavaju njegove snage i bolesti, sledi da se u učionici ogledaju obrasci socijalizacije dece, koji često dovode do iskrivljene percepcije rodnih uloga”.²⁴ Dokazuje to i sledeći stav: „Nastavni programi su među glavnim motorima za proizvodnju stereotipa u pogledu rodnih uloga – očekivanih uloga za muškarce i žene, kao i u ohrabrivanju da se oni prihvate. Školske knjige obično ocrtavaju mladiće i muškarce kao velike, hrabre, aktivne, avanturiste, oštroumne istraživače, pronalazače, astronauete – dok su devojke, male, skromne, osetljive, oprezne, lojalne, kraljice lepote... Ali škole bi takođe mogle i da preokrenu stereotipe rodnih uloga i povedu borbu protiv diskriminacije prema devojka i ženama”.²⁵

Međunarodni dokumenti o rodnoj ravnopravnosti u obrazovanju

U međunarodnim dokumentima posvećenim unapređenju rodne ravnopravnosti, obrazovanje je prepoznato kao jedno od ključnih područja delovanja. *Konvencijom o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena* iz 1979. godine (CEDAW), postavljen je međunarodni standard za ravnopravnost žena i muškaraca. Njome su se države obavezale da preduzmu sve podesne mere, uključujući i zakonodavne, radi izmene ili ukidanja postojećih zakona, propisa, običaja i prakse koji predstavljaju diskriminaciju žena (čl. 2f). Takođe su se obavezale da u svim oblastima, posebno političkoj, društvenoj, ekonomskoj i kulturnoj, preduzimaju sve prikladne mere, uključujući zakonodavne, da bi obezbedile potpun razvoj i napredak žena kako bi im se garantovalo ostvarivanje i uživanje prava čoveka i osnovnih sloboda ravnopravno sa muškarcima (čl. 3). Od posebnog značaja, s aspekta obrazovanja, jesu odredbe kojima su države obavezane da preduzimaju sve potrebne mere u cilju izmene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena (čl. 5), da bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena.

---

23 Podvukli autori rada

24 Marshall&Reihartz, <http://www.edchange.org/multicultural/papers/genderbias.html>

25 Mertus J., Mršević Z., *Ženska ljudska prava u praksi, Devedesetčetvrta*, Beograd, 1995, str. 67

Od značaja su i odredbe sadržane u čl. 10, kojima je izričito predviđena dužnost država da otklanjaju tradicionalno shvatanje o ulogama muškaraca i žena na svim stepenima i u svim oblicima obrazovanja, pored ostalog, i revizijom udžbenika i školskih programa i prilagođavanjem nastavnih metoda.

Pitanjem integrisanja rodne perspektive u obrazovanje bavio se i Savet Evrope, polazeći od stava da je rodno senzitivno obrazovanje značajno za kvalitet života svake osobe i da, istovremeno, predstavlja bitan faktor demokratizacije društva, ekonomskog razvoja, prosperiteta i održivosti jednog društva. Jedan od važnih dokumenata Saveta Evrope u oblasti „urodnjavanja obrazovanja” jeste *Preporuka o rodnoj jednakosti u obrazovanju*, koju je 1995. godine usvojila Parlamentarna skupština Saveta Evrope.²⁶ Ključni koncept i strategija ovog dokumenta, koji je dao novi zamah promišljanjima o obrazovanju u 21. veku i njegovoj ulozi u „novom društvenom ugovoru” između muškaraca i žena²⁷, jeste „gender mainstreaming”²⁸ – nova strategija delovanja koja se zasniva na specifičnim metodologijama, tehnikama i oruđima i znači (re)organizaciju, poboljšanje, razvoj i procenu procesa kreiranja politika, kako bi se osiguralo da se perspektiva rodne ravnopravnosti učini sastavnim delom, na svim nivoima i u svim fazama, svih politika od strane onih koji su uključeni u njihovo kreiranje.

Na sličnim idejama zasniva se i *Preporuka CM/Rec(2007)13 o gender mainstreaming-u u obrazovanju*, koju je oktobra 2007. godine usvojio Komitet ministara država članica Saveta Evrope.²⁹ Polazište ove preporuke su stavovi Saveta Evrope, izraženi u njegovim ranijim preporukama, kojima je određeno da

---

26 *Recommendation 1281 (1995) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe on gender equality in education*. <https://wcd.coe.int>. (pristup 10. 03. 2011).

27 Ovaj koncept je proizvod rada Saveta za ravnopravnost žena i muškaraca (CDEG) i Odbora za obrazovanje (CC-ED) Saveta Evrope. O aktivnostima ovih tela, detaljno u: *Novi društveni ugovor između žena i muškaraca: uloga obrazovanja*, Savet Evrope, Strazbur, 2002.

28 Pojam „gender mainstreaming” prvi put se javlja u međunarodnim dokumentima posle Treće svetske konferencije UN o ženama, održanoj u Najrobiju 1985. Prihvaćen je u Pekinškoj platformi za akciju, usvojenoj na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama, održanoj u Pekingu 1995. godine. Detaljno o konceptu *gender mainstreaming-a*, videti: <http://www.undp.org/women/mainstream> (pristup 2. 05. 2010); *Rodna ravnopravnost i javna politika*, Subotica, 2002. <http://www.ejednakost.org.rs/kurs/kurs/download/rodnaravnopravnostijavnapolitika.pdf>, (pristup 10. 03. 2011).

29 *Recommendation CM/Rec(2007)13 of the Committee of Ministers to member states on gender mainstreaming in education and explanatory memorandum*, usvojena 10. oktobra 2007. godine na 1006. sastanku Komiteta. [www.coe.int/t/e/human_rights/equality/02._gender_mainstreaming/091_CM_Rec-\(2007\)13](http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/02._gender_mainstreaming/091_CM_Rec-(2007)13)

je „obrazovanje za demokratsko građanstvo faktor socijalnog jedinstva, međusobnog razumevanja, interkulturalnog i međureligijskog dijaloga i solidarnosti, da doprinosi promociji principa ravnopravnosti između muškaraca i žena i da ohrabruje uspostavljanje harmoničnih i mirnih odnosa među ljudima i sa njima, kao i odbranu i razvoj demokratskog društva i kulture”,³⁰ te da su države članice obavezne „da u školske nastavne programe uvedu edukacije i treninge za senzibilisanje mladih ljudi o rodnoj ravnopravnosti, spremajući ih za demokratsko građanstvo”.

U Preporuci CM/Rec(2007)13 naglašeno je, pored ostalog, „da se predstave o ženskoj i muškoj prirodi i o modelu za pripisivanje društvenih uloga koji oblikuju naša društva kopiraju u školi i da iskorenjivanje neformalne diskriminacije neće biti dovoljno da osigura da školski sistem bude pokretač za de facto jednakost”. Istaknuto je, takođe, „da stereotipne društvene uloge polova ograničavaju mogućnosti žena i muškaraca u ostvarivanju njihovih potencijala, da jednakost zahteva pozitivno i dinamično partnerstvo među polovima koje vodi strukturalnim promenama na svim nivoima i, na kraju, novom društvenom poretku”. U Preporuci 2007, na čijim osnovama države članice Saveta Evrope reformišu obrazovanje, naglašeno je da nastavnici mogu biti pokretači društvenih promena, što je važno za uključivanje škola i različitih učesnika u edukativni proces promocije rodne ravnopravnosti, pri čemu je, u stvaranju identiteta dečaka i devojčica, oblast „skrivenog nastavnog programa” podjednako važna kao i oblast formalnog programa.

Polazeći od stava da jednakost žena i muškaraca, kao i rodna perspektiva, moraju biti uključeni na svim nivoima obrazovnog sistema od najranijih godina, tako da među devojčicama i dečacima podstiču vrednosti pravde i učešća neophodnih za efikasno i aktivno demokratsko građanstvo i izgradnju pravog partnerstva između žena i muškaraca u privatnoj i javnoj sferi – Savet Evrope je uputio državama članicama pet ključnih preporuka. Te preporuke su sledeće: 1) da analiziraju svoja zakonodavstva i prakse sa ciljem da primene strategije i mere navedene u ovoj preporuci i pratećem dodatku; 2) da promovišu i podstiču mere usmerene posebno na uvođenje rodno prilagođene politike u sve nivoe obrazovnog sistema, kao i u edukaciju nastavnika sa ciljem postizanja *de facto* rodne ravnopravnosti i unapređenja kvaliteta obrazovanja; 3) da kreiraju mehanizme kroz obrazovni sistem koji će koristiti za promociju, uvođenje, nadgledanje i procenu rodno prilagođenih politika u školama; 4) da ukažu

---

³⁰ Recommendation Rec (2002)12 of the Committee of Ministers to member states on education for democratic citizenship, od 16. oktobra 2002. <https://wcd.coe.int> (pristup 10. 03. 2011).

na Preporuku 2007. svim relevantnim političkim institucijama i javnim i privatnim telima, a naročito ministarstvima i/ili javnim vlastima odgovornim za oblikovanje i sprovođenje obrazovnih politika na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou, školskim upravljačkim telima koja prate i ocenjuju napredak koji proizlazi iz usvajanja rodno prilagođene politike u školama; 5) da informišu nadležne upravne odbore o preduzetim merama i o postignutom napretku u ovom području.

Sociokulturni kontekst ženstva moguće je određenim zakonima i akcijama u obrazovnoj politici usmeriti u pozitivnom pravcu i uticati na razvoj rodne ravnopravnosti u društvu. U nacionalnim propisima kojima se uređuju ovi segmenti obrazovanja, malo je propisa koji eksplicitno upućuju na rodnu senzitivizaciju obrazovanih sadržaja. Takvim se, u izvesnoj meri, mogu smatrati propisi sadržani u *Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* od 2009. godine, kojima su definisani ciljevi obrazovanja i vaspitanja. Među ove ciljeve uvršćeni su „*razvoj sposobnosti komuniciranja, dijaloga, osećanja solidarnosti, kvalitetne i efikasne saradnje sa drugima i sposobnosti za timski rad i negovanje drugarstva i prijateljstva*” (čl. 4 t. 12) i „*razvoj i poštovanje rasne, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanje različitosti*” (čl. 4 t. 15).

Emancipatorska uloga medijske pismenosti

Upravo navedene ciljeve prepoznavamo i kao deo agende medijske pismenosti, koju razvijeni svet odavno, a naše okruženje odskoro, prepoznaju kao deo nove obrazovne paradigme, koja će omogućiti ovladavanje veštinom *kritičkog* i *kreativnog* mišljenja, saznanjem kako napraviti veze između višestrukih i modernih ideja, kako postaviti relevantna i primenljiva pitanja o svetu u kojem živimo, kako formulisati odgovore na ta pitanja, kako identifikovati falsifikate, manipulaciju, neistinu – dakle, sve one elemente na kojima se zasnivaju intelektualne slobode i ispoljavanje građanskog duha i svesti u demokratskom društvu, a koje bi trebalo da su deo sociokulturnog miljea u kojem se rodna ravnopravnost podrazumeva.³¹ Najmanje je pet razloga zbog kojih je neophodno uvažiti to novo polje u sferi obrazovanja – polje medijske pismenosti, kao nezaobilazan segment u kreiranju i izgradnji mehanizama koji će koristiti za promociju, uvođenje, nadgledanje i procenu rodno prilagođenih politika u školama. *Prvi* razlog pronalazimo u uticaju medija na ključne demokratske procese. U globalnoj medijskoj kulturi

---

31 Bulatović Lj., Bulatović G., *Medijska pismenost kao koncept permanentnog obrazovanja u 21. veku*, *Zbornik radova TKR*, Palić, 2009.

Ljudima su potrebne bar dve veštine kako bi kao građani mogli da budu uključeni u demokratske procese: *kritičko mišljenje* i *samoizražavanje (samoispoljavanje)*. Medijska pismenost uspostavlja obe ove ključne veštine, omogućava građanima da sortiraju sve opcije i mogućnosti, da razumeju i doprinesu razvoju kulturnog diskursa. *Drugi* razlog je visok stepen konzumacije i pretrpanost društva medijskim porukama. Navedena istraživanja u radu, pokazala su da su korisnici medijskih poruka konstantno izloženi stereotipima i klišeima o ženama. Medijska pismenost obučava veštini navigacije, potrebnoj da bismo se bezbedno kretali kroz more slika i poruka kojima smo svakodnevno izloženi. *Treći* razlog je medijski uticaj na oblikovanje naše percepcije, verovanja i ponašanja. Iako se različita istraživanja ne podudaraju uvek kada su u pitanju snaga, širina i tip tog uticaja, niko ne dovodi u pitanje činjenicu da medijska iskustva imaju značajan uticaj na način na koji razumemo, interpretiramo i delujemo u svetu. Pomažući nam da razumemo sve te uticaje, medijska pismenost može da nam pomogne da se odvojimo od naše zavisnosti od medija i njihovog uticaja. *Četvrti* razlog leži u sve većem značaju vizuelne komunikacije i informacija. Na naše živote sve više raste uticaj vizuelnih slika – od korporativnih logoa, preko podizanja ogromnih bilborda na svakom dostupnom mestu, preko televizijskih reklamnih poruka, do internet stranica. Učeći nas kako da »čitamo« brojne slojeve i maske komunikacije zasnovane na slikama (image), medijska pismenost stvara ambijent prepoznavanja svih stereotipa, pa i onih o ženama. *Peti* razlog je svest o značaju informacija u društvu i potrebi za permanentnim (doživotnim) učenjem. Medijska pismenost može da pomogne i nastavnicima i učenicima, da razumeju i shvate odakle dolaze informacije, čijim interesima služe i kako pronaći alternativna gledišta i stavove koji će voditi ka ravnopravnom i demokratskom društvu.

Socioekonomski i obrazovni podaci o ženama u Srbiji

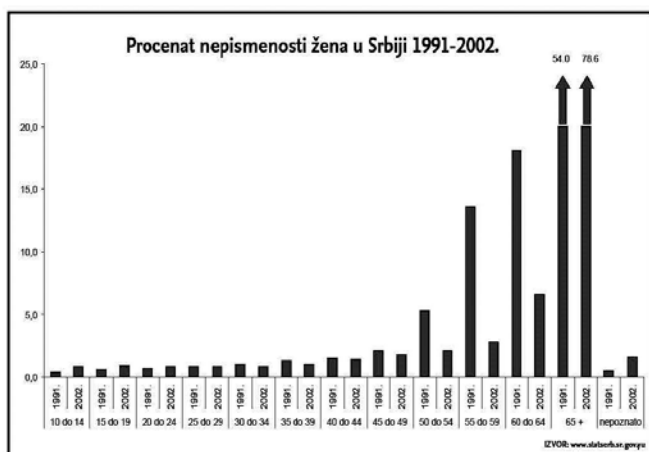
Početakom XX veka, samo 17 odsto devojaka u Srbiji je pohađalo školu, a u ukupnoj populaciji žena pismenih je bilo svega 7,4 odsto (u populaciji muškaraca 15 odsto). Danas je situacija nešto drugačija.

U prilog ovoj tvrdnji dajemo grafikon 1.

Devojke iz Srbije studirale su na evropskim univerzitetima; 1912. godine u Nemačkoj je studiralo 119 devojaka sa Balkana – iz Srbije njih 19. Posle II svetskog rata, kada su stekle i pravo glasa, žene su činile više od polovine ukupnog broja upisanih i diplomiranih studenata na univerzitetima u Srbiji, najviše na fakultetima za nastavnička zanimanja, do 60 odsto. Od 1947. do 2001, međutim, žena je među magistrima nauka bilo ispod

jedne trećine, među doktorima nauka tek 22 odsto. Iako su ovi procenti bili znatno iznad proseka za mnoge od država Zapadne Evrope, u Srbiji je 1991.godine čak 19,2 odsto žena bilo bez potpune osnovne škole (prema pet odsto muškaraca).

Grafikon 1: Procenat nepismenosti žena u Srbiji³²

Prema podacima Zavoda za statistiku Srbije, broj učenika upisanih u osnovno i srednje obrazovanje prema polu se od 1991. do 2002. nije značajno promenio, tako je 2002. godine u osnovnom, srednjem, višem i visokom obrazovanju procenat ženske dece iznosio do 53 odsto. Međutim, iako je broj žena koje su 2002. diplomirale na fakultetima u Srbiji iznosio i do 65 odsto, među magistrima nauka bilo ih je svega 33, a među doktorima nauka tek 30 odsto.

O savremenom sociokulturnom kontekstu u kojem stvara i radi žena u Srbiji govore i sledeći podaci (izvor su dnevne novine „Politika“, 8. mart 2011. godine): „Procenjuje se da u EU žene zarađuju 17,8 odsto manje po radnom satu od muškaraca, što je isto kao da svake godine ne dobijaju novac za svoj rad do 5. marta, zbog čega je taj dan odabran za Evropski dan za jednake plate, a prvi put obeležen ove godine, preneo je portal EurAktiv Srbija (www.euractiv.rs). Podaci o jazu između primanja u Srbiji i EU nisu uporedivi. Prema zvaničnim podacima Srbije u Odgovorima na Upitnik Evropske komisije, muškarci u Srbiji imaju u proseku 3,5 odsto višu platu nego žene. Međutim, kada se uporede podaci o platama u zavisnosti od stručne sprema, razlike u primanjima muškaraca i žena su veće. Bruto-plata visokoobrazovanih žena je u proseku 17 odsto niža od plate muškaraca. Razlika je veća među najnižim platama, kod

32 Oba grafikona i tabele u radu preuzete su sa sajta Republičkog zavoda za statistiku: www.stat.gov.rs

nekvalifikovanih radnika: prosečna plata žena je za 20 odsto niža od plate muškaraca. Razlika u prosečnoj mesečnoj bruto-plati muškaraca i žena je sedam odsto – prema podacima iz septembra 2010. godine. Razlika u prosečnim platama je ukupno manja nego gledano po obrazovnim kategorijama zaposlenih. To može biti posledica toga što je u kategorijama zaposlenih sa visokom, višom i srednjom stručnom spremom nešto više žena nego muškaraca, dok je muškaraca više u ostalim kategorijama. Prema podacima iz Odgovora na Upitnik, stopa zaposlenosti žena i muškaraca u Srbiji razlikuje se za oko 14 procentnih poena: među muškarcima je u aprilu 2010. iznosila 45,5 odsto, a među ženama 31,4 odsto. Stopa nezaposlenosti žena u aprilu 2010. iznosila je 20,1 odsto, a muškaraca 18,6 odsto, pokazuju podaci Republičkog zavoda za statistiku. Preporuka Saveta Evrope je da zastupljenost žena u parlamentu bude najmanje 40 odsto. Srbija je sa oko 22 odsto ispod tog cilja, dok je prosek zemalja-članica Saveta Evrope 2008. godine bio 21,7 odsto”.

Grafikon 2: Školska sprema žena u Srbiji

Dakle, na osnovu teorije *socijalne konstrukcije*, često prisutne u savremenoj naučnoj praksi, individua u procesu socijalizacije, koja traje čitav život, prihvata društveno konstruisane obrasce ponašanja, verovanja, bazične pretpostavke i sistem vrednosti. Potvrdu ove teorije nalazimo u radu „Socijalno konstruisanje realnosti“ američkih sociologa Bergera i Lukmana.³³ Osnova teorije socijalnog konstruisanja realnosti, pa i socijalne konstrukcije pola kao njenog segmenta, počiva na činjenici da individua usvaja kulturne obrasce u procesu socijalizacije“.

---

³³ Berger P.L., Luckmann T., *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, 1966.

Godina	Ukupno		Magistri		Specijalisti		Doktori	
	svoga	žene	svoga	žene	svoga	žene	svoga	žene
Republika Srbija								
2002	5477	2884	3192	1572	1848	1124	437	188
2003	5765	3252	3541	1889	1738	1156	486	207
2004	6365	3134	4465	2146	1374	775	526	21
2005	6331	3374	3653	1876	2050	1150	628	348
Centralna Srbija								
2002	4417	2325	2553	1259	1532	916	332	150
2003	4427	2491	2706	1449	1380	895	341	147
2004	4987	2372	3478	1620	1121	591	388	161
2005	4717	2533	2523	1337	1728	925	466	271
Vojvodina								
2002	1060	559	639	313	316	208	105	38
2003	1338	761	835	440	358	261	145	60
2004	1378	762	987	526	253	184	138	52
2005	1614	841	1130	539	322	225	162	77

Tabela 1. *Studenti koji su upisani na poslediplomske studije po naučnom zvanju i polu*

Godina	Ukupno		Magistri		Specijalisti		Doktori	
	svoga	žene	svoga	žene	svoga	žene	svoga	žene
Republika Srbija								
1990	1476	572	784	317	229	122	463	133
1995	1381	631	835	37	185	114	361	144
2000	778	855	1064	500	299	188	415	167
2001	1699	818	965	469	345	200	389	149
2002	1461	750	835	404	323	211	303	135
2003	1818	923	1120	572	339	203	359	148
2004	1918	980	978	495	546	331	394	154
2005	2264	1126	1157	572	639	356	468	198
2006	2063	970	1038	474	624	329	401	167
Centralna Srbija								
1990	1122	400	670	266	71	32	381	102
1995	1146	499	781	350	57	30	308	119
2000	1275	588	877	411	82	57	316	120
2001	1223	605	778	403	146	89	299	113
2002	1035	528	647	323	162	107	226	98
2003	1285	654	861	450	156	90	268	114
2004	1362	684	751	375	334	193	277	116
2005	1755	845	942	470	448	228	365	156
2006	1573	725	807	371	465	223	301	131
Vojvodina								
1990	354	172	114	51	158	90	82	31
1995	235	132	54	23	128	84	53	25
2000	503	267	187	89	217	131	99	47
2001	476	213	187	66	199	111	90	36
2002	426	222	188	81	161	104	77	37
2003	533	269	259	122	183	113	91	34
2004	556	296	227	120	212	138	117	38
2005	509	272	215	102	191	128	103	42
2006	490	245	231	103	159	106	100	36

Tabela 2. *Studenti koji su završili poslediplomske studije, po naučnom zvanju i polu*

Pozitivni primeri – ipak se kreće

Posmatrano iz ugla pozitivnih kretanja, određeni značaj imaju propisi sadržani u *Zakonu o udžbenicima i drugim nastavnim sredstvima* kojima je propisano da „*udžbenici i druga nastavna sredstva svojim sadržajem i oblikom treba da omoguće sprovođenje principa jednakih mogućnosti devojčica i dečaka*” (čl. 4).

U daljem tekstu navodimo primer dobre prakse poštovanja preporuka Saveta Evrope i UN u Srbiji u osnovnim i srednjim školama, kao i na nekim univerzitetima, uz napomenu da je to tek samo početak sa veoma skromnim brojem škola i univerziteta uključenih u projekat.

Projekat “Škola za ravnopravnost”, prvi korak ka uključivanju tematike rodne ravnopravnosti u osnovnoškolski sistem, obrazovni je program o rodnoj ravnopravnosti za nastavnike/ce, prvi takve vrste u Srbiji, kao i autorski priručnik za nastavnike/ce, kreiran na participativan način, sa detaljnim uputstvima za rad sa učenicima. Nosioc projekta bio je Centar za ženske studije i istraživanja roda iz Beograda, a autorke koncepta i priručnika su Biljana Branković, Tanja Ignjatović i Marina Bogdanović. Osnovnu obuku prošao je 321 nastavnik/ca iz 51 škole u devet gradova u Srbiji, a priručnik je eksperimentalno primenjivan u više škola. Sačinjen je i predlog vežbi/radionica koje bi mogle biti uključene u program građanskog vaspitanja u osnovnoj školi. Skoro svi učesnici/ce (99 odsto) smatraju da bi slične programe trebalo organizovati za sve nastavnike/ce u našoj zemlji, kao i da bi ga preporučili kolegama/koleginicama (98 odsto). Takođe, skoro svi/sve (96 odsto) procenjuju da je priručnik dobro osmišljen, atraktivan, koristan i inspirativan, kao i da je primenjiv u školskoj praksi.

Program bi trebalo razvijati u pravcu dodavanja novih relevantnih tema, uključivanja različitih aspekata obrazovnog sistema, obezbeđivanja dugoročnog praćenja i procene ostvarenih efekata i uključivanja različitih aktera u kreiranje novih sadržaja. Popularisanje modela obuke i vršenje uticaja na donosioc odluka u formalnom obrazovnom sistemu, trebalo bi da vodi uspostavljanju politike rodne ravnopravnosti kao demokratskog principa u obrazovanju.

Studije roda su uvedene na nekim univerzitetima u Srbiji kao izborni predmeti na redovnim studijama (Filozofski fakultet, Beograd, 1993, FPN, Beograd, 1997, Pravni fakultet Niš, 2003, Pravni fakultet, Beograd, 2006) i posle diplomskih studijama (Novi Sad, magistarske studije 2003, doktorske studije 2004; FPN, Beograd, specijalističke studije, 2004, magistarske

studije, 2006). Međutim, univerzitetski programi u celini nisu rodno osetljivi, ni sadržinski, ni po pitanju jezika. U Srbiji postoji pet Učiteljskih fakulteta i još sedam na kojima se školuju budući nastavnici/ce, a samo na jednom, u Užicu, postoji predmet Studije roda.

Zaključak

Ne postoje univerzalne rodne uloge muškaraca i žena. U radu smo, na različitim primerima, pokazali da, bez obzira na to što u svakoj kulturi u nekoj meri postoji podela na muške i ženske uloge, njihov karakter nije svojstven jednom rodu, nego se javlja kao jedna od varijanti ljudskog karaktera uopšte. Rodne uloge usklađene su sa kulturnim i socijalnim osobenostima, a ne sa „prirodnim poretom stvari“.

Dakle, na osnovu teorije *socijalne konstrukcije*, često prisutne u savremenoj naučnoj praksi, individua u procesu socijalizacije, koja traje čitav život, prihvata društveno konstruisane obrasce ponašanja, verovanja, bazične pretpostavke i sistem vrednosti. Osnova teorije socijalnog konstruisanja realnosti, pa i socijalne konstrukcije pola kao njenog segmenta, počiva na činjenici da individua usvaja kulturne obrasce u procesu socijalizacije.

Umesto zaključka navešćemo deo zapisa Klimenta od Aleksandrije,³⁴ oca egipatske crkve iz 180. g. n. e. : „...muškarci i žene podjednako su savršeni i trebalo bi da dobiju istu poduku i učenje. Jer naziv *čovečanstvo* podjednako se odnosi i na muškarce i na žene, pošto za nas koji smo u Hristu ne postoji muško i žensko“.³⁵

LITERATURA:

Anđelić A., Socijalnopsihološke osnove idolatrije, Kultura, Beograd, br. 102, str. 41-49

Bal F., Moć Medija, Clio, Beograd, 2006.

Berger P.L., Kelner, H., Sociologija u novom ključu. Gradina, Niš, 1991.

Berger P.L., Luckmann, T., The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge. Garden City, 1966.

---

34 Kliment Aleksandrijski (грч: *Κλήμης ο Αλεξανδρεύς*), puno ime mu je Tit Flavije Kliment - sveti (oko 150 - 215), prezviter i upravitelj čuvene Aleksandrijske škole, veliki bogoslov i crkveni pisac koji se odlikovao dubokom erudicijom i težio da dovede u sklad veru i znanje.

35 Pagels E., *The Gnostic Gospels*, Vintage Books, New York, 1981.

Bolen K., *Construction of Mothering In Exploring Gender through Archaeology* ed. Claassen, Prehistory Press, Madison, 1992. str. 49 - 63.

Bulatović G., Bulatović Lj., Koncept kontekstualnosti medijskog sadržaja kao doprinos efektivnosti medijskog istraživačkog sistema, *Zbornik radova TKR*, Palić, 2009.

Bulatović Lj., Bulatović G., Medijska pismenost kao koncept permanentnog obrazovanja u 21. veku, *Zbornik radova TKR*, Palić, 2009.

Cvetković D., Vest je muškog roda – Etički aspekti rodne ravnopravnosti u informativnom programu nacionalnih televizija u Srbiji, *Kultura*, br. 128, Beograd, 2010.

Ćirić M., Dragičević Šešić, Uvodnik, *Kultura*, br. 128, Beograd, 2010.

Ćuk T., Od kreiranja identiteta do stvaranja zvezda, *Kultura*, Beograd, br. 102, str. 50

Gordić Petković V., Ginokritičko otkrivanje ženske književne tradicije u okvirima američkog kanona, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knjiga XXXV-2, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2010. str. 50/51.

Kardapoltseva V.N., Femininity as a social and cultural phenomenon, *Vestnik RUDN, serija Sociologija*, No. 8, Moskva, 2005. str. 63.

Mardok M., *Moć žene*, Beograd, 2004, str. 109

Mead M., *Spol i temperament u tri primitivna društva*. Naprijed. Zagreb, 1968.

Mertus J., Mršević Z., *Ženska ljudska prava u praksi, Devedesetčetvrta*, Beograd, 1995, str. 67

Milivojević S., *Žene i mediji – strategije isključivanja*, Genero, Beograd 2004.

Pagels E., *The Gnostic Gospels*, Vintage Books, New York, 1981.

Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika Matice srpske i Matice hrvatske, Novi Sad, II fototipsko izdanje, 1990. str. 29

Van Zoonen L., A 'New' Paradigm?, in: *McQuail, Denis (ed.), McQuail's Reader in Mass Communication Theory*, SAGE Publications, 2002, str. 57

Vasiljević L., Dan kada privatno postaje javno, Analiza praćenja 8. marta kroz dnevnu štampu i nedeljnike u periodu od 1998-2007. *NUNS Priručnik za medije*, Beograd, 2007.

Olja Arsenijević, Ljiljana Lj. Bulatović and Goran Bulatović
Novi Sad *Alfa* University, Faculty of Management

SOCIO-CULTURAL CONSTRUCTION OF FEMALES

Abstract

Cultural, social, political, legal, ethical and other value standards are very susceptible to changes in socio-cultural environment. These transformations are most visible in the cultural patterns, fiction literature, media and education. In our view, media and education play a crucial role in the creation of constructs - construct of femininity included. In the introduction part, analysing recent literature we discuss contemporary transformations of archetypical concept of femininity. We examine two spheres which have, in our opinion, the most important influence on the socio-cultural construction of females - the media and education. The second chapter of the article explores the impact of media on the construction of femininity. Images of women in the media are the result of general social climate. The latter may change by constant focusing on such topics aimed to result in sensitization of public, among other a seemingly small, but important thing in this process - the use of gender-equal language. The third part deals with the impact of education on the construction of femininity. Education is in fact an expression of the social system. It entails equality of opportunity to change the position that individuals acquire by birth or inheritance. We're talking about European and international recommendations for the introduction of gender equality in education. We give examples of good practice of gender equality in education in schools and colleges in Serbia. In the concluding remarks we summarize the findings presented in this paper.

Key words: *females, the socio-cultural construct, media literacy, gender roles, socialization, value system*

Johannes Vermeer, *Žena koja spava*, 1656-7,
ulje na platnu, Metropolitan Museum of Art, New York